

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВНИЧИХ НАУК**

Кафедра кримінального та кримінального процесуального права

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ
ДЕТЕКТИВАМИ НАБУ»
(«INVESTIGATION OF CORRUPTION CRIMES BY NABU
DETECTIVES»)**

Виконав:

Студент 2 року навчання
магістерської програми Право
Галицький Владислав Олегович
v.galickiy@ukma.edu.ua

Керівник курсової роботи:

Галаган Володимир Іванович,
доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального
та кримінального процесуального
права

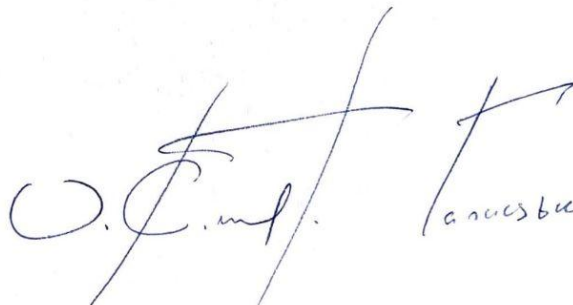
Київ 2023

Декларація академічної доброчесності

Я Галицький Владислав
Олегович, студент другого року навчання магістерської програми за спеціальністю «Право» факультету правничих наук НаУКМА підтверджую таке:

- написана мною кваліфікаційна робота на тему «РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ ДЕТЕКТИВАМИ НАБУ» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених п. 3.1. Положенням про академічну доброчесність здобувачів освіти у НаУКМА, зі змістом якого я ознайомлений.

10.05.2023 року

Галицький В.Г.

ЗМІСТ

ВСТУП

Розділ 1. КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ ЯК РІЗНОВИД КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

1.1. Види корупційних злочинів

1.2. Визначення підслідності для розслідування корупційних злочинів

1.3. Відмежування корупційних злочинів від правопорушень, пов'язаних з корупцією, і види відповідальності за них

Розділ 2. ЗАСОБИ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

2.1. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів

2.2. Витребування та вилучення документів, їхній аналіз і використання в доказуванні під час розслідування корупційних злочинів

2.3. Допит як засіб збирання доказів під час розслідування корупційних злочинів

Розділ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

3.1. Інститут викривачів і його роль під час розслідування корупційних злочинів

3.2. Роль Спеціалізованої антикорупційної прокуратури і Вищого антикорупційного суду України під час досудового розслідування корупційних правопорушень

3.3. Міжнародне співробітництво під час розслідування корупційних злочинів

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Постановка проблеми. Протидія корупції як соціальному явищу складається з багатьох пов'язаних між собою механізмів, серед них — розслідування корупційних злочинів. Ефективне розслідування корупційних правопорушень може не лише розв'язати проблему з наявною корупцією, а й стати превентивним механізмом, що захищатиме суспільство від майбутніх корупційних правопорушень. Окрім корупційних злочинів, існують також проступки, проте в цій роботі будуть розглядатися саме злочини через їх підвищену суспільну небезпеку.

Актуальність. За результатами 2021 року Україна посідала 122 сходинку зі 180 в Індексі сприйняття корупції, що складається глобальною неурядовою організацією «Трансперенсі Інтернешнл». Числовий показник знизився на один бал порівняно з минулорічним і становив 32 бали зі 100 можливих. Приблизно такі ж результати мали Замбія, Непал, Єгипет, Філіппіни та Алжир [21]. Такі показники свідчать про те, що проблема ефективного розслідування корупційних правопорушень як ніколи гостра та потребує ретельного вивчення. Це зумовлено тим, що корупційна діяльність часто є не лише методом задоволення приватних інтересів осіб, що здійснюють такі правопорушення, а загрожує національній безпеці, подальшому розвитку демократичного суспільства, конституційного устрою та верховенства права в Україні.

Дослідницькі питання роботи: висвітлення особливостей розслідування корупційних злочинів детективами Національного антикорупційного бюро України (далі — НАБУ), їх відмежування від правопорушень, пов'язаних з корупцією, визначення необхідних негласних слідчих (розшукових) дій, роль і значення документів, роль та аспекти допиту під час досудового розслідування корупційних злочинів, роль та аспекти впливу на досудове розслідування Спеціалізованої

антикорупційної прокуратури (далі — САП), Вищого антикорупційного суду (далі — ВАКС), поняття та статус викривача корупції, роль міжнародного співробітництва під час розслідування аналізованих злочинів.

Мета цієї роботи — теоретичний аналіз поняття корупційних кримінальних правопорушень, правопорушень, пов'язаних з корупцією, видів корупційних злочинів, процесуальні аспекти розслідування корупційних злочинів, міжнародного співробітництва під час розслідування корупційних і пов'язаних з корупцією злочинів, поняття викривача корупції.

Завдання: дослідити поняття корупційних правопорушень, правопорушень, пов'язаних з корупцією, види корупційних кримінальних правопорушень, а також доцільність і процесуальну сторону застосування низки засобів збирання доказів стороною обвинувачення під час розслідування, наявний станом на зараз процесуальний статус викривачів корупції та їхню роль під час розслідування, роль САП і ВАКС на досудовому етапі розслідування.

Об'єкт дослідження — поняття та сутність корупційних кримінальних правопорушень, правопорушень, пов'язаних з корупцією, види корупційних кримінальних правопорушень, засобів збирання доказів стороною обвинувачення, інститут викривачів корупції в Україні, міжнародна допомога під час досудового розслідування.

Предмет дослідження — розмежування видів корупційних злочинів, визначення підслідності для розслідування корупційних злочинів, відмежування корупційних злочинів від правопорушень, пов'язаних з корупцією, і види відповідальності за них, засоби збирання доказів у кримінальному провадженні, що важливо при досудовому розслідуванні корупційних правопорушень, законодавче визначення

поняття викривача корупції та проблеми його статусу, визначення ролі САП і ВАКС на досудовому етапі розслідування корупційних злочинів.

Питання, які стосуються об'єкта дослідження, вивчали такі *науковці*, як: І. В. Гора, О. О. Дудоров, О. І. Кисельова, В. А. Клименко, В. О. Навроцький, М. О. Маршуба, О. В. Пчеліна, М. І. Хавронюк, О. В. Халін та інші.

РОЗДІЛ 1

КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ ЯК РІЗНОВИД КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

1.1. Види корупційних злочинів

У науковій літературі існує досить багато різних за своєю формою та суттю визначень поняття «корупція». Деякі науковці намагаються трактувати його як певне соціальне явище, інші — як діяння, заборонене законом. З етимологічного погляду корупція — це слово латинського походження, яке можна перекласти як «псувати», «завдавати шкоди», «руйнувати», «викривляти», «фальсифікувати».

Для цілей цієї роботи розпочнемо дослідження згаданого поняття із визначення, наведеного в законодавстві. Це допоможе зрозуміти, що таке корупція в національній площині та які її складові. Визначення корупції, корупційного правопорушення та дотичних понять, розуміння яких необхідне для дослідження, наведені в Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII та в низці інших законів. Відповідно до ст. 1 згаданого Закону, корупцією є використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [2, ст. 1]. Розібравшись з терміном корупції, до підслідності яких саме органів досудового розслідування може бути віднесено корупційні правопорушення, перейдемо до того, що саме відповідно до національного законодавства

визнається корупційним правопорушенням, корупційним кримінальним правопорушенням і якими вони бувають.

Зокрема, ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» визначає корупційне правопорушення як «діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною в ч. 1 ст. 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність» [2, ст. 1]. Загалом таке визначення чітке та зрозуміле. Корупційним кримінальним правопорушенням варто вважати ті злочини, які законодавець визначив у примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України (далі — КК України). Таким чином, вчинення корупційного правопорушення не завжди означатиме вчинення корупційного кримінального правопорушення, але вчинення корупційного кримінального правопорушення означатиме, що було вчинено корупційне правопорушення, тобто ці категорії співвідносяться як частина та ціле.

Доцільно розглянути, як розуміють корупцію та корупційні правопорушення науковці. Зокрема, думка М. І. Хавронюка та О. О. Дудорова цілком кореспондує з визначеннями, наведеними в згаданому законі. Науковці вважають, що корупційним правопорушенням варто вважати те, що є умисним; містить ознаки корупції; вчинене певним суб'єктом; за нього законом встановлена юридична відповідальність певного виду, зокрема кримінальна [3, с. 780]. Окрім цього, діяння, які можуть бути визнані корупційними правопорушеннями, науковці визначають як альтернативну наявність однієї з трьох форм корупції, що характеризується поєднанням певного діяння та мети такого діяння. Першою формою є поєднання використання службових повноважень і пов'язаних з цим можливостей з метою одержати неправомірну вигоду, наступна форма — прийняття обіцянки / пропозиції неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, без необхідності наявності мети такого діяння, остання — обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі

або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень і пов'язаних з цим можливостей [3, с. 780]. На мою думку, таке визначення можна вважати досить повним, що дає розуміння, що в межах національного законодавства та теорії кримінального права розуміється під корупцією. Крім цього, визначення також пояснює, які саме особи можуть вчиняти корупційні правопорушення, зазначаючи два можливі суб'єкти різних форм корупції. Спеціальний для отримання, вимагання, схиляння, прохання неправомірної вигоди та інших корупційних кримінальних правопорушень і загальний для обіцянки, пропозиції або надання неправомірної вигоди.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що різні науковці по-різному класифікують види корупційних злочинів, зазначених у примітці до ст. 45 КК України. На мою думку, одним з найбільш повних є підхід, за яким такі злочини поділяють на три види:

- до першого виду відносять корупційні злочини, що полягають у так званому активному та (або) пасивному підкупі, або цей вид корупційних злочинів ще називають корупційні злочини, поєднані з отриманням неправомірної вигоди. До цієї категорії належать такі злочини: надання неправомірної вигоди (частини 1 ст. 354, 368³, 368⁴, 369 КК України), одержання неправомірної вигоди (ст. 368, частини 3 ст. 354, 368³, 368⁴ КК України);

- наступним видом є корупційні злочини, що полягають у заволодінні певними предметами шляхом зловживання службовим становищем. До цієї категорії належать такі злочини: привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ст. 191 КК України), заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами шляхом

зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ст. 262 КК України), заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами їх аналогами або прекурсорами, а також іншими предметами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ст. 308, 312, 313, 320 КК України), заволодіння офіційними документами, штампами чи печатками шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ст. 357 КК України), заволодіння військовою службовою особою зі зловживанням службовим становищем зброєю, бойовими припасами, вибуховими або іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою чи іншим військовим майном (ст. 410 КК України);

- до останньої групи належать ті корупційні злочини, так звані службові зловживання, тобто зловживання особою владою, службовим становищем чи повноваженнями. До цієї категорії належать такі злочини: нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК України), зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365² КК України), зловживання впливом (ст. 369² КК України).

Згадаємо про певні неузгодженості між Законом України «Про запобігання корупції» та КК України, про які зауважують М. І. Хавронюк і К. П. Задоя. На їхню думку, не варто відносити до корупційних злочинів злочин, передбачений ст. 210 КК України, попри те, що останній віднесений до корупційних приміткою до ст. 45 КК України. Причиною цього є законодавчі характеристики злочину, які, на думку науковців, не узгоджуються з визначенням корупційного правопорушення, передбаченим

ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» [5, п. 5]. Зокрема, науковці зазначають, що ч. 1 ст. 210 КК України забезпечує кримінальну відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням. Проте зі змісту статті неможливо встановити жодної вказівки на суб'єктивні ознаки складу злочину, які б свідчили про мету винного одержати неправомірну вигоду чи іншу подібну мету, як того вимагає визначення корупції в ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» [5, п. 5]. Можливим вирішенням такої колізії могло б стати виключення вказаної статті з примітки до ст. 45 КК України, тобто припинення законодавчого визнання вказаного злочину таким, що належить до корупційних.

На мою думку, дії, криміналізовані ст. 210 КК України, усе ж можна вважати корупційним злочином з огляду на таке. З об'єктивної сторони вчинення цього злочину може відбуватися в трьох формах: як нецільове використання бюджетних коштів, як здійснення видатків бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч Бюджетному кодексу або закону про Державний бюджет України на відповідний рік, як надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням усупереч Бюджетному кодексу або закону про Державний бюджет України на відповідний рік [6]. За своєю суттю кожне з цих діянь спрямоване на надання коштів особам (без уточнення — це юридичні чи фізичні особи), які не мають правових підстав для їх отримання. Попри формальну легітимність правочину, відповідно до якого кошти будуть передані, особа, що здійснить таке виділення коштів, не матиме на це відповідних повноважень, або ж сума, у якій буде здійснено виділення, буде перевищувати ту, що передбачена бюджетом. Як було зазначено раніше, ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» у визначенні корупції передбачає отримання

неправомірної вигоди не лише для особи, що безпосередньо вчиняє злочин, а й для третіх осіб. З огляду на протиправність виділення таких коштів, на мою думку, їх варто вважати неправомірною вигодою в контексті ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», а отже, і злочин, передбачений ст. 210 КК України, доцільно вважати корупційним.

1.2. Визначення підслідності для розслідування корупційних злочинів

Розслідуванням корупційних злочинів наразі в Україні можуть займатися три органи досудового розслідування — НАБУ, Державне бюро розслідувань (далі — ДБР) та Національна поліція України (далі — НПУ).

Відповідно до ч. 5 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України), можна зробити висновок, що детективи НАБУ розслідують лише окремі корупційні злочини, стосовно яких поширений в ужитку термін «топ корупція». Таке вживання пояснюється особливостями предметно-суб'єктних ознак, за якими певні злочини належать до підслідності НАБУ. Під предметною ознакою мається на увазі характер вчиненого злочину, тобто його кваліфікація, і розмір завданої шкоди. Під суб'єктною ознакою розуміється, яким саме суб'єктом було вчинено кримінальне правопорушення, тобто статус і посада такої особи. КПК України чітко визначає перелік кримінальних правопорушень, розслідуванням яких може займатися НАБУ. Це кримінальні правопорушення, передбачені ст. 191, 206², 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366², 366³, 368, 368⁵, 369, 369², 410 КК України. Як зазначалося раніше, необхідним для віднесення до підслідності НАБУ є також виконання додаткових предметно-суб'єктних умов. Наявність таких умов пояснюється, зокрема, обмеженими ресурсними можливостями НАБУ, тому віднесення всіх, без

винятку, корупційних кримінальних правопорушень до підслідності НАБУ заблокувало б роботу цього органу через занадто велике навантаження. Тому й були передбаченні інші умови, про які зазначалось раніше.

По-перше, суб'єктна ознака. Якщо злочин вчинила інша особа, не передбачена ч. 5. ст. 216 КПК України, тобто не з переліку тих, хто підслідний НАБУ, то розслідуванням займатимуться інші органи досудового розслідування. По-друге, розмір предмета злочину або завданої ним шкоди. Провадження буде підслідним детективам НАБУ, якщо розмір предмета злочину в 500 або 2 000 і більше разів (залежно від злочину) перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення злочину. Станом на 1 січня 2023 року це 1 342 000 або 5 368 000 грн відповідно. Ще однією умовою є ситуація, у якій пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі чи зловживання впливом були вчинені щодо службової особи з переліку осіб, підслідних НАБУ [1, ч. 5 ст. 216].

Водночас КПК України передбачає деякі винятки, зокрема коли прокурор відносить справи до НАБУ лише за предметною ознакою, тобто без урахування статусу особи, що вчинила таке правопорушення. Це можливо за умови, коли заподіяні або могли бути заподіяні тяжкі наслідки охоронюваним законом свободам та інтересам особи, а також державним чи суспільним інтересам. Ще один випадок — коли детектив НАБУ з метою запобігання, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, які віднесені до його підслідності, за рішенням директора НАБУ та за погодженням з прокурором САП може розслідувати кримінальні правопорушення, які віднесені до підслідності слідчих інших органів [1, ч. 5 ст. 216].

Компетенція ДБР базується лише на суб'єктній ознаці. Тобто орган розслідує будь-які злочини, вчинені певним суб'єктом, у тому числі й корупційні, за умови, що жодна з умов підслідності НАБУ не наявна.

Слідчі органи НПУ здійснюють досудове розслідування корупційних кримінальних правопорушень, окрім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування. Тобто вони розслідують усі корупційні правопорушення, що не сягають за своїм рівнем підслідності НАБУ або ДБР. Окрім цього, НПУ має повноваження складати адміністративні протоколи про вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією.

1.3. Відмежування корупційних злочинів від правопорушень, пов'язаних з корупцією, і види відповідальності за них

В українському законодавстві закріплені поняття корупційного правопорушення та правопорушення, пов'язаного з корупцією, при цьому вони між собою розмежовані. Щодо поняття «правопорушення, пов'язані з корупцією», то відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» правопорушенням, пов'язаним з корупцією, варто вважати те діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені згаданим законом вимоги, заборони та обмеження [2, ст. 3]. Можемо стверджувати, що відмінність між згаданими правопорушеннями полягає в тому, що обов'язковою ознакою корупційного правопорушення є наявність ознак корупції, а правопорушень, пов'язаних з корупцією, — відсутність таких ознак, проте для них необхідною ознакою також виступає порушення встановлених Законом України «Про запобігання корупції» вимог, заборон та обмежень.

Ці правопорушення відрізняються видами юридичної відповідальності, що може настати в разі їх вчинення. За вчинення корупційних правопорушень передбачено три види відповідальності — кримінальна, дисциплінарна та цивільно-правова. За вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, передбачена також

адміністративна відповідальність, про що зазначено в ч. 1 ст. 65¹ Закону України «Про запобігання корупції». Кримінальну відповідальність за корупційні правопорушення було розглянуто в попередньому розділі, хоча до правильності списку корупційних злочинів у низки науковців виникають питання, проте його можна вважати відносно досконалим.

Наразі не існує законодавчо закріпленого переліку правопорушень, пов'язаних з корупцією, за які було б передбачено кримінальну відповідальність. Проте, роблячи висновок з поняття такого правопорушення, кримінальна відповідальність за його вчинення може настати лише у випадку порушення встановлених Законом України «Про запобігання корупції» вимог, заборон й обмежень відповідними суб'єктами за умови, що будуть відсутні ознаки корупції. У своєму роз'ясненні Національне агентство України з питань запобігання корупції (далі — НАЗК) до згаданих правопорушень відносить такі злочини: декларування недостовірної інформації (ст. 366² КК України), неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 366³ КК України), протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань (ст. 369³ КК України) [4, с. 55].

Адміністративну відповідальність в Україні передбачено лише за правопорушення, пов'язані з корупцією. Законодавець відніс до них правопорушення, визначені главою 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП). Як відомо, існує певне теоретичне та практичне розмежування адміністративних і кримінальних правопорушень, де основним критерієм, за яким відбувається розподіл на адміністративне та кримінальне правопорушення, є суспільна небезпека. Адміністративні проступки мають менший ступінь суспільної небезпеки, ніж злочини. Зважаючи на це та той факт, що законодавець не передбачив адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення, це

суспільне явище має набагато вищий ступінь небезпеки для суспільства, ніж правопорушення, пов'язане з корупцією, за вчинення якого, окрім кримінальної, передбачено також адміністративну відповідальність.

Щодо цивільно-правової відповідальності, то цей вид відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією, регулюється Цивільним кодексом України та Цивільним процесуальним кодексом України. Така відповідальність настає, якщо правопорушення призвели до негативних цивільно-правових наслідків, тобто заподіяли потерпілій особі матеріальної або моральної шкоди, а питання про притягнення особи до цивільно-правової відповідальності розв'язується в судовому порядку. Відповідно до ст. 68 Закону України «Про запобігання корупції» встановлено, що «фізичні та юридичні особи, права яких порушено внаслідок вчинення корупційного правопорушення і яким завдано моральної або майнової шкоди, збитків, мають право на відновлення прав, відшкодування збитків, шкоди в установленому законом порядку» [2, ст. 68]. Те ж саме стосується збитків, завданих державі, — «збитки, шкода, завдані державі внаслідок вчинення корупційного правопорушення, підлягають відшкодуванню особою, яка вчинила відповідне правопорушення, в установленому законом порядку» [2, ст. 66].

Окреме питання про застосування до осіб, що вчинили корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, такого виду відповідальності, як дисциплінарна. Зазначимо, що настання такого виду юридичної відповідальності можливе як за вчинення корупційних правопорушень, так і правопорушень, пов'язаних з корупцією, проте наразі на національному рівні не існує єдиного нормативно-правового акта, який би містив процедуру притягнення особи, що вчинила згадані правопорушення, до дисциплінарної відповідальності. Тож можна стверджувати, що підставою для настання такої відповідальності є Кодекс

законів про працю України, а також певні спеціальні нормативно-правові акти. Унікальністю цього виду юридичної відповідальності є те, що питання про застосування дисциплінарного стягнення до особи, винної в учиненні дисциплінарного проступку, покладено не на судову гілку влади, а безпосередньо на керівника установи, де особа, що вчинила таке правопорушення, працює, а рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності має бути оформлене відповідно наказом [7].

Отже, в Україні підслідність корупційних кримінальних правопорушень розділено між трьома органами досудового розслідування — НАБУ, ДБР, НПУ відповідно до норм КПК України. Розподіл достатньо зрозумілий для уникнення колізій і суперечностей щодо того, який орган уповноважений розслідувати те чи інше правопорушення. Окрім цього, в українській правовій системі як на науковому рівні, так і законодавчо існує розмежування між корупційними правопорушеннями та правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, що переважно полягає у відсутності ознак корупції в правопорушеннях, пов'язаних з корупцією, і меншій суспільній небезпеці останніх. Однак зауважимо, що злочинність, зокрема корупційна, — це динамічне явище, а отже, дослідження явища корупції, її ознак і можливих проявів у вигляді певних правопорушень мають продовжуватися. Саме достатній науковий аналіз у поєднанні з подальшим науковим закріпленням нових можливих корупційних правопорушень буде розумною реакцією на розвиток і прояви корупції.

РОЗДІЛ 2

ЗАСОБИ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Засоби збирання доказів стороною обвинувачення, що стосується, зокрема, й детективів НАБУ, закріплені в ч. 2 і 4 ст. 93 КПК України. Серед них можемо виділити такі:

- проведення слідчих (розшукових) дій (далі — СРД);
- проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі — НСРД);
- витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей;
- отримання речей і документів від учасників кримінального провадження;
- отримання висновків експертів;
- отримання висновків ревізій та актів перевірок;
- проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України;
- одержання доказів на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, що стосуються деяких із зазначених засобів.

Зазначений перелік — той інструментарій, який може використовувати детектив НАБУ у своїй роботі під час розслідування корупційних злочинів. У цьому розділі досліджено доцільність обрання зазначених засобів, критерії їх обрання та розглянуто деякі теоретичні та практичні проблеми.

Важливим аспектом, що впливає на необхідність ефективного вибору слідчих (розшукових) дій як гласних, так і негласних під час розслідування корупційних злочинів, є значний рівень латентності таких злочинів. За оцінками вчених, на яких посилається М. О. Маршуба, органи правопорядку розслідують лише 1–5 % від загальної кількості корупційних злочинів. Інші злочини залишаються поза увагою відповідних органів досудового розслідування [8, с. 126]. Так звана топ корупція має ще менші шанси бути розкритою через особливий статус суб'єктів, що вчиняють такі злочини, оскільки вони «належать до першої та другої категорії державної служби й відрізняються масштабністю владних повноважень» [8, с. 126]. Таким чином, логічно забезпечити максимально ефективне розслідування корупційних правопорушень, звісно, за допомогою лише передбачених законом засобів збирання доказів, які доводили б вчинення таких злочинів.

У КПК України передбачено вичерпний перелік як гласних, так і негласних слідчих (розшукових) дій. Перелік СРД наведено в главі 20 КПК України. Главою 21 КПК України передбачено проведення різних НСРД. У ч. 1 ст. 246 КПК України законодавець визначив такі дії як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Кодекс передбачає доволі широкий спектр слідчих дій для виконання завдань кримінального процесу. Звісно, зазначені дії мають виконуватися з дотриманням процесуальних обмежень, що також передбачені КПК України. Проте використання таких дій доцільне лише за умови досягнення певної мети. Важливо не лише використовувати зазначені дії, а й розуміти їх призначення, особливо якщо йдеться про розслідування корупційних злочинів. Для цього варто виділити кілька аспектів, на які, на мою думку, важливо звертати увагу детективам НАБУ, перш ніж ухвалювати рішення про проведення СРД та/або НСРД або подання клопотання (за погодженням з прокурором) до слідчого судді.

По-перше, необхідно розуміти, для доведення або здобуття яких саме доказів чи фактів буде застосовано ту чи іншу СРД. Йдеться не лише про вимоги, зазначені в ч. 2 ст. 248 КПК України щодо НСРД. Адже навіть за формальної наявності «обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин кримінального правопорушення або встановлення осіб, які його вчинили» [1, п. 9 ч. 2 ст. 248] проведення НСРД може виявитися таким, що не є необхідним, адже вже наявні докази в сукупності становитимуть достатню доказову базу для доведення певних фактів. Тому проведення СРД чи НСРД у такому випадку створить зайве навантаження на орган досудового слідства. Беручи до уваги, що людський і технічний ресурс часто досить обмежений, проведення СРД чи НСРД для здобуття чи підтвердження тих фактів, що вже достатньо підтвержені без таких дій, недоцільне.

По-друге, на практиці проведення таких дій інколи займає довгий часовий проміжок. Цей фактор також може негативно впливати на досудове розслідування через можливе упущення певних строків, що передбачені КПК України. Саме тому детективам варто обирати ті дії, передбачені КПК України, що можуть допомогти підтвердити або спростувати певну інформацію за найкоротший термін. Наприклад, для підтвердження факту, що певна особа має у володінні певне майно, не є необхідним відразу проводити НСРД, передбачені ст. 260, 269 або 270 КПК України. Для початку більш доцільно дослідити інформацію з Єдиного державного реєстру Міністерства внутрішніх справ України, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, інших доступних реєстрів, декларації особи. Якщо ж майно не належить на праві власності особі, логічно також дослідити дані, які є у вільному доступі в мережі Інтернет, сторінки в соціальних мережах особи, її близьких. Такі дії можуть

допомогти встановити наявність реального контролю в особи над деякими речами без проведення НСРД.

По-третє, важливою складовою також є матеріальне та фінансове забезпечення. Звісно, для проведення досудового розслідування варто застосовувати весь спектр дій, що можуть допомогти довести певні факти чи події, проте, як і в попередньому пункті, варто оцінювати доцільність тих чи інших дій і на предмет їх фінансової та матеріально-технічної складності. Якщо ефективним інструментом будуть більш прості речі (як у прикладі, наведеному вище), варто скористатися ними.

Окрім цього, зазначимо, що не існує єдиної схеми розслідування для всіх корупційних злочинів, оскільки злочини, які віднесено до корупційних, різняться між собою за своєю правовою природою, а отже, кожен з них вимагає унікального підходу. У наступних підрозділах досліджено деякі слідчі (розшукові) дії та інші засоби збирання доказів, оцінено їх доцільність у різних видах корупційних злочинів.

2.1. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів

НСРД відіграють справді значну роль у розслідуванні кримінальних правопорушень, зокрема корупційних. Їхня мета — сприяння всебічному та об'єктивному зібранню доказової бази щодо особи чи групи осіб, які вчинили злочин. При цьому застосування НСРД надає змогу зібрати докази без привернення зайвої уваги осіб, що підозрюються у вчиненні злочину, задля уникнення можливих випадків знищення або приховування доказів.

Щодо самих заходів, то для початку розглянемо ті, що передбачені ст. 260 та 270 КПК України, — аудіо-, відеоконтроль особи та аудіо-, відеоконтроль місця. Якщо розглядати положення згаданих статей, то вони

мають досить схожу природу з деякими незначними відмінностями. Для прикладу, метою обох зазначених дій є прихована фіксація звуків, рухів, дій особи, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування [9, с. 168]. Проте наявна різниця між місцем, де така фіксація може бути здійснена. Зокрема, ст. 270 встановлює обмеження, зазначаючи, що фіксація місця може здійснюватися лише «всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб» [1, ст. 270]. Тобто в тих місцях, куди будь-яка особа може потрапити без спеціального на те дозволу та без будь-яких обмежень, наприклад громадський транспорт, парки, сквери, вулиці, кафе, ресторани. Водночас ст. 260 КПК України не робить подібних застережень, з чого можна зробити висновок, що вона не передбачає жодних обмежень, де може бути здійснено такий контроль особи. Застосування зазначених НСРД буде корисним під час розслідування злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 160, 368, 368³, 368⁴, 369, 369, 369² та 369³ КК України, якщо було отримано фактичні дані про те, що згадані злочини перебувають на стадії готування. У такому випадку згадані НСРД можуть стати частиною тактичної операції «Документування одержання неправомірної вигоди» [10, с. 150]. Під час такої операції саме аудіо- та відеоконтроль над особою чи місцем може стати джерелом доказів, що свідчитимуть про причетність особи чи групи осіб до вчинення злочину. Важливо зазначити, що згадані НСРД у такому випадку не можуть бути єдиними застосованими, для допустимості застосування таких дій варто застосувати й інші НСРД, про які буде згадано пізніше. У результаті має бути складено протокол про проведення відповідної НСРД. Як зазначають науковці, такий протокол повинен містити фактичні дані, які мають значення для кримінального провадження і відображають зміст розмов, інших звуків, рухів, дій, що були отримані безпосередньо в результаті використання спеціальних технічних засобів, а також отримання автентичних даних у вигляді аудіо-

чи відеозапису, за допомогою якого можливо встановити наявність або відсутність обставин, які мають значення для кримінального процесу [9, с. 163].

Ще однією корисною НСРД для детектива НАБУ є дія, передбачена ст. 263 КПК України, а саме зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. Її можна задіяти під час розслідування досить широкого кола корупційних злочинів. Зокрема, вона буде корисна для фіксування спілкування підозрюваної особи з особою, що буде надавати або приймати неправомірну вигоду. Окрім цього, у поєднанні з іншими СРД її можна використовувати для встановлення зв'язків між співучасниками злочину, а аналіз отриманої інформації може допомогти встановити характер співучасті, вид співучасті, можливу участь інших учасників та іншу важливу для слідства інформацію. Ще одним випадком є ситуація, коли під час досудового розслідування надання або отримання неправомірної вигоди стало відомо про те, що особа, що безпосередньо передає або отримує, не є «кінцевим бенефіціаром», а лише посередником, то саме зняття інформації з електронних комунікаційних мереж у поєднанні з аудіо-, відеоконтролем, спостереженням за посередником може слугувати необхідним набором дій для отримання достатніх доказів причетності до злочину особи, в інтересах якої діє посередник [10, с. 166]. Також під час розслідування злочину передбаченого ст. 369² КК України, застосування досліджуваної дії, окрім перевірки факту впливу на особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може допомогти перевірити слідчу версію, за якої особа, що приймає вигоду, та особа, на яку здійснюється вплив, є співучасниками [10, с. 181].

Не менш важливою є негласна слідча (розшукова) дія передбачена ст. 264 КПК України, — зняття інформації з електронних інформаційних систем. Вона може вчинятися двома способами — як безпосереднім

впливом (фізично) на пристрій, з якого відбувається зняття, так і віддалено, із застосуванням спеціального програмного забезпечення, що дозволяє копіювати інформацію з носіїв без здійснення прямого контакту з ним. Отримана під час цієї НСРД інформація може містити дані, що свідчать про причетність особи до вчинення того чи іншого корупційного злочину. Зокрема, це можуть бути документи, що свідчать про причетність особи до злочину, інформація про осіб та/або співучасників, з якими підозрюваний спілкувався, фото, відеофайли, що стосуються події злочину. Також застосування цієї НСРД може бути використано під час тактичної операції «Встановлення корумпованих зв'язків» [11, с. 292].

Наступною НСРД, за допомогою якої можна здобути важливі докази під час розслідування корупційних злочинів, є обстеження публічно недоступних місць, передбачена ст. 267 КПК України. Ця дія найчастіше використовується (в аспекті розслідування корупційних злочинів) під час розслідування активного та (або) пасивного підкупу в поєднанні зі встановленням засобів аудіо-, відеоконтролю особи. Зокрема, під час отримання інформації про можливе готування до вищезгаданих злочинів детективи НАБУ можуть вдатися до зазначених НСРД з метою виявлення та фіксації передачі неправомірної вигоди. У цьому випадку такими приміщеннями найчастіше стають службовий кабінет особи, особисте житло тощо [10, с. 151, 182, 435].

Під час розслідування корупційних злочинів, у яких застосовуються безготівкові форми розрахунків, важливою НСРД є моніторинг банківських рахунків, передбачена ст. 269¹ КПК України. Вона може бути корисною як під час розслідування всіх корупційних злочинів, так і злочину, що полягає в легалізації (відмиванні) доходів.

Не можна не згадати й таку важливу НСРД, як контроль за вчиненням злочину, передбачену ст. 271 КПК України. Зокрема, ідеться про такі її форми: контрольована поставка, оперативна закупка,

спеціальний слідчий експеримент та імітація обстановки злочину. Водночас обов'язковою умовою застосування цієї дії є те, що під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона б не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Зауважимо, що контроль за вчиненням корупційного злочину має бути лише пасивним за своїм характером, тобто детективи НАБУ мають лише долучатися до незаконної діяльності, не втягуючи в неї особу [1, ст. 271].

2.2. Витребування та вилучення документів, їхній аналіз і використання в доказуванні під час розслідування корупційних злочинів

Витребування та вилучення документів — це засоби збирання доказів, що прямо передбачені ст. 93 КПК України. Для їх ефективного використання потрібно розуміти, які саме факти кримінальних злочинів можуть підтвердити документи, яким способом краще отримувати такі документи, на які елементи документів варто звертати увагу та яка їхня роль у доказуванні під час розслідування корупційних злочинів детективами НАБУ. Як зазначає І. В. Гора, службові особи на різних стадіях вчинення корупційних злочинів часто залишають сліди злочинної діяльності в справжніх та/або підроблених документах. Саме тому пошук, виявлення та подальше дослідження таких документів має велике значення для кримінального провадження [12, с. 49].

Аргумент, наведений щодо проведення СРД і НСРД, який полягав у доцільності застосування різних дій під час розслідування злочинів,

передбачених різними статтями КК України, актуальний і в цьому випадку. Під час розслідування різних злочинів різні документи матимуть значення для доказування наявності складу злочину. Крім цього, у різних ситуаціях має значення спосіб отримання доступу до документів: чи це витребування з подальшим отриманням таких документів, чи це вилучення документів шляхом тимчасового доступу до речей і документів, чи вилучення під час обшуку.

В аспекті витребування документів НАБУ має більш забезпечені повноваження на відміну від інших органів досудового розслідування, адже станом на сьогодні жодних санкцій за відмову в наданні документів у відповідь на запит будь-якого органу досудового розслідування законами України не передбачено. Проте в НАБУ ситуація дещо інша. У п. 3 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» передбачено право детективів НАБУ «витребувати за рішенням керівника структурного підрозділу Національного бюро та одержувати в установленому законом порядку у вказаному в запиті вигляді та формі від інших правоохоронних та державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій інформацію, необхідну для виконання обов'язків Національного бюро, у тому числі відомості про майно, доходи, видатки, фінансові зобов'язання осіб, які ними декларуються у встановленому законом порядку, відомості про використання коштів Державного бюджету України, розпорядження державним або комунальним майном» [13, ст. 17].

Окрім цього, вказане положення має обов'язковий характер, оскільки зобов'язує суб'єктів, до яких було адресовано запит, невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, надати відповідну інформацію. Водночас строк надання інформації може бути продовжений максимум на два календарні дні за рішенням НАБУ у випадку звернення суб'єкта надання інформації. Якщо неможливо надати інформацію, слід

невідкладно повідомити про це НАБУ в письмовій формі із зазначенням причини відповідно до абз. 2 п. 3 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України». За ненадання такої інформації існує відповідальність, передбачена ст. 185¹³ КУпАП. Зазначена норма містить досить широкий перелік випадків, коли на особу може бути накладено стягнення, а саме:

- ненадання інформації на запит;
- надання завідомо недостовірної інформації чи не в повному обсязі;
- порушення встановлених законом строків її надання;
- повідомлення третіх осіб стосовно того, що про них збирається така інформація;
- невиконання інших законних вимог посадових осіб НАБУ [14, ст. 185¹³].

Варто звернути увагу на саме формулювання ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та його відмінність від ст. 93 КПК України. У ст. 17 зазначено, що детективи мають право на витребування інформації, тоді як у ст. 93 сказано про можливість витребування документів. Така розбіжність викликає певні складнощі в застосуванні детективами НАБУ інформації та документів у порядку ст. 17. Це підтверджується і судовою практикою. Для прикладу, Київський апеляційний суд у постанові від 19 лютого 2020 року в справі № 761/17100/19 вказав на те, що запит, направлений детективом НАБУ, не містить вимоги про надання інформації, а містить вимогу про надання документів і, як наслідок, виключає протиправність ненадання відповіді на такий запит [15].

Окрім цього, існує різна судова практика щодо законності посилання детективом НАБУ на норми ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» як підстави для запиту. На

мою думку, у цьому випадку варто підтримати аргументи, викладені, зокрема, у постанові Шевченківського районного суду м. Києва від 4 липня 2018 року в справі № 761/22970/18. Суд вказав, що, визначення способу отримання доказів у кримінальному провадженні шляхом витребування інформації, звернення до слідчого судді з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження або самостійного отримання такої інформації з доступних для слідчого, прокурора джерел віднесено до виключної компетенції слідчого та прокурора, а тому зауваження щодо способу, яким мала скористатися уповноважена особа НАБУ для збирання доказів у кримінальному провадженні, суперечить вимогам КПК України [15].

Дещо іншу правову природу має вилучення документів шляхом тимчасового доступу до речей і документів та вилучення документів під час обшуку. Відповідно до ч. 1 ст. 159 КПК України «тимчасовий доступ до речей і документів полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі й документи, можливості ознайомитися з ними, зробити копії та вилучити їх» [1, ст. 159]. Окрім цього, главою 15 КПК України передбачено, що такий доступ можливий лише на підставі ухвали слідчого судді.

Те саме стосується й обшуку. Відповідно до ч. 2 ст. 234 КПК України обшук проводять на підставі ухвали слідчого судді. Ухвала про надання дозволу на обшук житла чи іншого володіння особи, серед іншого, має містити відомості про речі, документи або осіб, для виявлення яких проводиться обшук. Відповідно до ч. 7 ст. 236 КПК України під час самого обшуку детектив НАБУ має право оглядати та вилучати речі, предмети та документи, якщо вони мають значення для кримінального провадження, незалежно від того, чи зазначені вони в ухвалі слідчого судді, таке майно вважатиметься тимчасово вилученим.

Повертаючись до способу вибору отримання документів, згадаємо про положення п. 5 ч. 5 ст. 234 КПК України, де зазначено, що слідчий суддя має відмовити в задоволенні клопотання про обшук, якщо детективом, що подає таке клопотання, не буде доведено, що обшук найбільш доцільний та ефективний спосіб відшукування та вилучення документів, які мають значення для досудового розслідування. З огляду на це важливо, щоб у клопотанні містився висновок, який ґрунтується на обставинах, описаних у клопотанні, і зазначалося, що обшук буде найбільш доцільним та ефективним способом відшукування та вилучення документів, які мають значення для досудового розслідування, і що обшук буде в такому разі заходом, пропорційним втручанням в особисте та/чи сімейне життя особи [1, п. 5 ч. 5 ст. 234].

Переходячи до питання, визначення вилучення та витребування яких документів може бути корисно для подальшого доказування в досудовому розслідуванні, нагадаємо, що кожен конкретний випадок, а також кожний конкретний склад злочину вимагають різний перелік таких документів, а тому вказати уніфікований список для всіх корупційних злочинів неможливо. Проте варто звернути увагу на ті види документів, що найчастіше необхідні під час досудового розслідування корупційних злочинів.

Важливими документами, що можуть містити необхідні для доказування дані, є посадові інструкції певних осіб, зокрема директора, головного бухгалтера, керівників структурних підрозділів, інших службових осіб. Вони також можуть надати відповідь на питання про приналежність підозрюваної особи до суб'єкта того чи іншого корупційного злочину, адже випадки, коли корупційну справу було закрито через відсутність складу злочину, а саме належного суб'єкта, доволі непоодинокі. Додатковими документами, окрім посадових інструкцій, що свідчать про факт вчинення або невчинення та про право на вчинення,

можуть бути статути підприємств, накази про прийняття на роботу, договір про матеріальну відповідальність та інші документи.

Також до категорії важливих документів варто віднести фінансову документацію, особливо якщо розслідування проводяться щодо таких злочинів, як шахрайство, шахрайство з фінансовими ресурсами, легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, або інші злочини, де під час вчинення злочину застосовувалися фінансові ресурси. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» всі первинні та зведені облікові документи мають такі обов'язкові реквізити: назву документа (форми); дату і місце складання; назву підприємства, від імені якого складено документ; зміст та обсяг господарської операції, одиницю виміру господарської операції; посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення; особистий підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції [17, ст. 9]. Як слушно зазначає В. В. Луцик, «відсутність цих реквізитів може свідчити про наявність фактів розкрадання майна службовими особами або фактів приховування слідів іншого злочину» [10, с. 36].

Водночас дослідження справжніх документів, що містять усі зазначені ознаки облікових документів, також має вагоме значення. Наприклад, у злочинах, що стосуються відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, оригінальні фінансові документи після їх дослідження можуть свідчити про факт використання певних коштів для операцій, що технічно законні, проте кошти для них були отримані незаконним шляхом. Як правильно зауважує Р. М. Шехавцов, оцінюючи важливість дослідження робочих записів осіб, які здійснювали легалізацію (відмивання) доходів, «на їх вилучення під час обшуків по таких кримінальних провадженнях слід обов'язково концентрувати увагу. Саме вони сприяють встановленню першоджерела та сум грошових коштів, які були проведені через систему

фіктивних фінансово-господарських операцій до їх легалізації. Без таких записів важко встановити осіб, які надали активи для легалізації, особливо коли це були гроші у готівці» [10, с. 223].

Оскільки часто сліди вчинення корупційних злочинів можуть у вигляді документів зберігатися не в одному місці, а в різних підприємствах, банках, установах, офісах, організаціях тощо, важливо попередньо з'ясувати всі такі можливі місця та організувати одночасний обшук у них з метою унеможливлення знищення документів, які можуть стати доказом під час розслідування, що зберігаються не в тому місці, де проводиться обшук [18, с. 143].

У справах, що стосуються одержання неправомірної вигоди службовою особою, важливим кроком може стати отримання доступу до документів, що містять інформацію про ті відомості, які свідчать про ухвалення певного управлінського адміністративно-розпорядчого чи іншого рішення, здійснення фінансових операцій або будь-яких інших дій, у зв'язку з якими службова особа й одержала неправомірну вигоду.

Водночас у всіх корупційних злочинах, де є підстави вважати, що вони вчинені не одноосібно, а групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією, важливо отримати документи, які б свідчили про наявність спільного умислу на вчинення злочину, можливу ієрархію під час вчинення злочину (що стосується злочинної організації). Такими документами можуть бути робочі записи, блокноти, схеми розподілу обов'язків тощо.

Окрім згаданих, детективам НАБУ варто звертати увагу на такі документи:

«- документи, які визначають економічну структуру і організаційно-правовий статус підприємства, а також стан фінансового контролю: а) свідоцтво про реєстрацію підприємства; б) статут підприємства; в) установча угода; г) реєстр акціонерів; д) протоколи

загальних зборів акціонерів; е) протоколи засідань адміністративних органів управління (правління, керівництва); ж) протоколи засідань ревізійних комісій (акти та матеріали перевірок); з) річний звіт аудитора; и) акти та інші матеріали перевірок податкових, банківських та інших контрольних органів; к) накази і розпорядження посадових осіб тощо;

- документи, що посвідчують провадження певного виду діяльності: а) ліцензії; б) патенти;

- документи бухгалтерського обліку і звітності (тут у найбільш повному обсязі на основі суцільного і безперервного спостереження, суворого документування, систематизації на рахунках і балансування облікових даних концентрується економічна інформація): а) документи первинного обліку (рахунки, накладні та інші, які фіксують окремі економічні операції); б) бухгалтерські рахунки; в) бухгалтерський баланс;

- документи оперативного обліку та звітності. Наприклад, «чорна бухгалтерія» керівника підприємства чи головного бухгалтера, яка характеризує можливі факти списання матеріальних цінностей, їх розтрати тощо;

- документи автоматизованого робочого місця (АРМ) бухгалтера, економіста, плановика, аналітика» [10, с. 37].

2.3. Допит як засіб збирання доказів під час розслідування корупційних злочинів

Відповідно до КПК України допитом варто вважати слідчу (розшукову) дію, метою якої є отримання відомостей, що мають значення для кримінального провадження (у межах якого здійснюється допит), шляхом отримання таких відомостей від певних учасників кримінального провадження. Попри ясність теоретичного поняття допиту, на практиці це

доволі складна процесуальна дія для детективів. Це можна пояснити не лише тим, що часто особа, яку допитують, не бажає давати показання чи викривляє їх, а й тим, що навіть у випадках, коли допитувана особа щиро вважає, що дає правдиві показання, вони можуть містити помилки, неточності, оціночні судження чи упереджене ставлення до певних подій чи осіб, що в кінцевому результаті може призвести до неефективності всіх показань, які сторона кримінального провадження надала.

Для проведення ефективного допиту детективам НАБУ слід враховувати низку важливих факторів, таких як психологічний портрет допитуваної особи, особливості справи, у межах якої здійснюється допит, сукупну вагомість тих доказів і фактів, що можуть бути використані, і порядок їх застосування під час допиту. Не менш важливе уміння детектива бути гнучким під час допиту, пристосовуватися та змінювати тактику чи алгоритм допиту відповідно до його перебігу [19, с. 158].

Варто зазначити, що процесуальні вимоги до допитів, що здійснюються в межах розслідування корупційних злочинів детективами НАБУ, є загальними та передбаченими КПК України. Зокрема, відповідно до ст. 224 цього Кодексу кожний допит починається зі встановлення особи допитуваного, роз'яснення його прав і обов'язків, свідки та потерпілий попереджаються про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань, а свідок також за відмову давати показання, сам же допит не може тривати без перерви понад дві години, а загалом — понад вісім годин на день тощо. Водночас через особливу природу корупційних злочинів існують певні особливі стратегії та тактичні прийоми під час допитів у таких справах.

Для прикладу, з тактичного погляду детективу доцільно перед початком допиту роз'яснити особі, що допитується, не лише ті положення, роз'яснення яких відповідно до КПК України обов'язкове, а також інших норм, таких як обставини, що пом'якшують покарання: щире каяття,

активне сприяння розкриттю злочину тощо. У низці випадків це може позитивно вплинути на бажання підозрюваного співпрацювати зі слідством. Водночас важливо наголосити, що безпосередньо під час допиту, коли підозрювана особа відмовляється відповідати на запитання чи давати показання, вдаватися до таких роз'яснень чи «умовлянь» категорично заборонено [20, с. 145].

Сам процес допиту підозрюваного може розвиватися кількома можливими шляхами. Особа може визнавати свою провину, заперечувати факт причетності до скоєння злочину, обмовляти інших осіб або відмовитися від давання показань. Залежно від позиції підозрюваного детектив НАБУ повинен побудувати допит таким чином, щоб мати можливість отримати відповідь на запитання про злочин. Також слід вибудовувати план і перебіг допиту з урахуванням особливостей допитуваної особи.

Можливим варіантом під час допиту підозрюваних у більшості корупційних злочинів може стати прийом пред'явлення допитуваній особі різних доказів, зокрема документів, що можуть свідчити про її причетність до скоєння злочину. Деякі детективи НАБУ акцентують на важливості порядку пред'явлення доказів, вказуючи на необхідність пред'являти спочатку менш вагомні докази, переходячи до більш вагомних. Іншими прийомами можуть стати такі: вказівка на непослідовність наданих показань, наявність логічних хиб у наданих показаннях, припинення надання особою недостовірних показань шляхом апелювання до інформації, що робить таке припинення можливим. Важливо розуміти, що вибір того чи іншого прийому, як слушно зауважують деякі науковці, зумовлений змістом реальної слідчої ситуації та властивостями особистості допитуваних осіб [20, с. 145].

Ще одним цінним тактичним кроком у процесі допиту є раптовість. Використання цього прийому перешкоджає продумуванню підозрюваним

можливих шляхів обходу питань детектива, змушує припускатися помилок, логічних хиб у процесі давання показань. Окрім цього, за наявності кількох підозрюваних, щодо яких є підстави вважати, що вони співучасники в розслідуваному злочині, детективу також необхідно вжити заходів для запобігання можливому спілкуванню зазначених осіб, обміну інформацією, вибудовуванню єдиної позиції в справі. Якщо підозрювані не перебувають під вартою, доцільно заявити клопотання про обрання такого запобіжного заходу, який унеможливить їх подальше спілкування та вплив на покази одне одного.

У ситуації, коли детектив виявляє істотні суперечності в показаннях уже допитаних у межах одного кримінального провадження осіб, варто провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. Можливість такого допиту прямо передбачена ч. 9 ст. 224 КПК України. Кінцевою метою такої слідчої дії є переконання в тому, що раніше надані однією з осіб показання завідомо неправдиві, з одночасним подальшим отриманням правдивих показань про учасників окремих епізодів, час і місце зустрічей осіб або інших учасників різноманітних проявів корупції, зокрема передачу предмета неправомірної вигоди або підкупу [20, с. 145].

Одним з важливих етапів досудового розслідування є допит свідків. Під час допиту таких осіб можна встановити факт передачі предмета неправомірної вигоди, здійснення зловживання впливом, привласнення, розтрати або заволодіння майном і факти про інші корупційні злочини. Вони можуть свідчити про відносини між злочинцями, час і місце зустрічей, можливі службові порушення, внаслідок яких було вчинено корупційні злочини. Важливо, що процес допиту свідків повинен супроводжуватися роз'ясненням їхніх прав та обов'язків, зокрема попередженням про кримінальну відповідальність за відмову від надання показань або надання завідомо неправдивих показань. Важливим

тактичним прийомом допиту свідків є встановлення психологічного контакту з допитуваною особою та формування в неї переконаності у власній безпеці, усунення страху перед підозрюваним.

Отже, на підставі вивчення наукових джерел і законодавчої бази можемо стверджувати, що за допомогою різних засобів збирання доказів органами досудового розслідування можна досягти необхідних цілей кримінального процесу під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Чітке дотримання детективами НАБУ процесуальних вимог під час застосування таких засобів може забезпечити органи досудового розслідування належними доказами, що надалі можуть допомогти під час розслідування злочинів. Окрім процесуальних вимог, слід розуміти призначення тих чи інших слідчих дій, усвідомлювати, на здобуття яких результатів ці дії направлені. Детективам варто обирати ті дії, передбачені КПК України, які допоможуть підтвердити чи спростувати певну інформацію за найкоротший термін. Слід розуміти, що попри спільні риси, притаманні корупційним злочинам, кожен склад злочину вимагає унікального поєднання СРД, НСРД, певних документів, інформації, яку можна здобути під час допиту. На додаток, кожен унікальний випадок вчинення різними особами злочину, передбаченого однією і тією ж статтею КК України, також потребуватиме унікального набору вище перелічених дій. Допит як окрема важлива частина досудового розслідування вимагає від детектива не лише забезпечення процесуальної відповідності КПК України, а й низки тактичних і психологічних прийомів, що можуть дозволити отримати більше інформації від сторони кримінального провадження, водночас не порушуючи її законних прав та свобод. Саме за сукупності всіх цих факторів досудове розслідування детективами НАБУ може пройти успішно з подальшим спрямуванням справи до суду за наявності для цього підстав.

РОЗДІЛ 3

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

3.1. Інститут викривачів і його роль під час розслідування корупційних злочинів

«Викривання»

несправедливості й беззаконня є проявом мирного способу виявити незгоду з тим чи іншим станом речей, що є ознакою та гарантією демократії й плюралізму [30, с. 6].

Поняття викривача корупції та сам інститут викривачів корупції — доволі нові для українського законодавства, тоді як у низці країн західної демократії та, зокрема, США такий інститут існує ще з минулого століття. Сам термін «викривачі корупції» з'явився в українському законодавстві після ухвалення Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про запобігання корупції” щодо викривачів корупції». Завдяки цьому в обіг було введено саме поняття викривача корупції, а також визначено його права та гарантії захисту, регламентовані канали повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, встановлено окремі аспекти роботи з викривачами та їхніми повідомленнями тощо [31, с. 302].

Інститут викривачів корупції відіграє важливе значення під час розслідування корупційних злочинів у багатьох країн, про що свідчить той факт, що впродовж останніх двадцяти років більш ніж тридцять країн світу

доповнили свою законодавчу базу спеціальними законами для захисту таких осіб або включили деякі гарантії захисту викривачів у трудове, антикорупційне законодавство чи етичні кодекси працівників. Зокрема, варто згадати такі країни, як Канада (Public Servants Disclosure Protection Act), Австралія (The Commonwealth Public Interest Disclosure Act, 2013), Нова Зеландія (Protection Disclosures Act, 2000), США (The Whistleblower Protection Act, 1989, The Intelligence Community Whistleblower Protection Act, 1998, The Sarbanes-Oxley Act, 2002, The Whistleblower Protection Enhancement Act, 2012), Японія (Whistleblower Protection Act, 2004), Південна Африка (Protection Disclosure Act, 2000), Румунія (Romanian Whistleblower's Law, 2004), Велика Британія (Public Interest Disclosure Act, 1998) [33, с. 6]. Ухвалення всіх цих нормативно-правових актів підтверджує те, що інститут викривачів набуває поширення в національних законодавствах різних країн світу та має вагоме значення для кримінального процесу під час розслідування корупційних злочинів.

Міжнародно-правові акти, що спрямовані на превенцію та боротьбу з корупцією, також акцентують на важливості існування такого інституту. Зокрема, ст. 33 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, яку було ратифіковано Україною 18 жовтня 2006 року, наголошує на важливості захисту осіб, що здійснюють викриття корупції, зазначаючи, що кожна держава-учасниця розглядає можливість включення до своєї внутрішньої правової системи належних заходів для забезпечення захисту будь-яких осіб, які добросовісно й на обґрунтованих підставах повідомляють компетентним органам про будь-які факти, пов'язані з корупційними злочинами, від будь-якого несправедливого поводження [23]. Подібне зауваження міститься і в Кримінальній конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією, яку також було ратифіковано Україною 18 жовтня 2006 року, а саме ст. 22 зауважує, що кожна сторона вживатиме таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення ефективного

й належного захисту тих, хто повідомляє про кримінальні злочини, визначені у ст. 2–14 (тобто корупційні злочини) [34, ст. 22]. Варто згадати й Цивільну конвенцію про боротьбу з корупцією, яка в ст. 9 наголошує на важливості захисту працівників, зазначаючи, що «кожна сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві належний захист проти будь-якої необґрунтованої санкції щодо працівників, які мають достатні підстави підозрювати корупцію та які добросовісно доповідають про свої підозри відповідальним особам або компетентним органам» [35, ст. 9].

Як було зазначено раніше, сам термін та деякі питання, що стосуються викривачів, введено в українське правове поле у 2019 році. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» викривачем є «фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання» [2, ст. 1].

Дещо звужує в одному та одночасно розширює в іншому аспекті поняття викривача КПК України, де зазначається, що викривачем є «фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування» [1, ст. 3].

Як бачимо, КПК України розширює поняття викривача щодо джерела обізнаності особи про можливі корупційні правопорушення, оскільки не містить посилання на джерело, з якого особі стало відомо про факти вчинення корупційних чи пов'язаних з корупцією правопорушень

(трудова, професійна, господарська, громадська, наукова діяльність, проходження служби, навчання або участь у передбачених законодавством процедурах). Водночас у процесуальній площині викривачем вважається лише та особа, що безпосередньо звернулася до органу досудового розслідування, тоді як формулювання в Законі України «Про запобігання корупції» такого уточнення не містить і визнає викривачем будь-яку особу, що повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, без зазначення, через які саме канали таке повідомлення здійснено, адже в цьому ж законі визначені три види каналів, серед яких органи досудового розслідування. Така неузгодженість і занадто звужене розуміння викривача з кримінально-процесуального погляду може стати, на мою думку, предметом для маніпуляції й можливого незабезпечення викривачів належним захистом у процесі розслідування таких злочинів. Наведемо приклад: особа_1 повідомила про можливий корупційний злочин до НАЗК, після чого посадові особи НАЗК звернулися до органів досудового розслідування, у нашому випадку до НАБУ, з наступним наданням відомостей, що стали відомі посадовим особам НАЗК у результаті звернення особи_1, після чого на вимогу ст. 214 КПК України детективами НАБУ буде розпочато досудове розслідування за фактом вчинення злочину. Проте відповідно до КПК України особа_1, що здійснила початкове звернення до НАЗК, не буде вважатися викривачем з кримінально-процесуального погляду, оскільки вона не звернулася із заявою або повідомленням безпосередньо до органу досудового розслідування. На мою думку, таке звуження визначення поняття викривача в процесуальному плані може мати негативні наслідки для забезпечення прав осіб, що мають намір стати викривачами корупції.

Варто погодитися з думкою В. В. Михайленко, яка вказала на ще одну проблему визначення поняття «викривач»: «КПК України не поширює статус викривача на особу, яка повідомила про правопорушення,

пов'язане з корупцією, в той час як Кримінальний кодекс України в актуальній редакції такі передбачає. Такими відповідно до абзацу другого примітки до ст. 45 КК України є декларування недостовірної інформації (ст. 366² КК України) та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 366³ КК України)», про що згадувалося в попередніх розділах [31, с. 302]. У цьому випадку можна стверджувати, що незазначення злочинів, пов'язаних з корупцією, у визначенні викривача корупції є законодавчою прогалиною, адже на меті законодавця було визначити правовий статус та гарантії захисту викривачів як корупційних злочинів, так і пов'язаних з корупцією, про що свідчить пояснювальна записка до законопроекту «Про внесення змін до Закону України “Про запобігання корупції” щодо викривачів корупції», який пізніше було ухвалено Верховною Радою України і яким, власне, і додано визначення викривача в КПК України. Зокрема, у пояснювальній записці в розділі «Цілі та завдання проекту Закону» міститься таке твердження: «проект Закону розроблено з метою визначення правового статусу викривачів — осіб, що повідомили про вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, встановлення прав, гарантій та механізмів захисту таких осіб та прирівняних до них осіб» [36].

Щодо статусу, який викривач корупційних кримінальних правопорушень набуває в Україні, то відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3, ч. 3 ст. 60 КПК України викривач за своїм статусом прирівнюється до заявника, проте користується ширшим колом процесуальних прав. До таких прав належать:

- право оскаржити бездіяльність слідчого, дізнавача щодо повідомлення уповноваженого органу про початок досудового розслідування за участю викривача (впливає з положень п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України та п. 2 ч. 9 ст. 214 КПК України);

- право отримувати інформацію про стан досудового розслідування, розпочатого за його заявою чи повідомленням (ч. 3 ст. 60 КПК України);
- право на винагороду викривача (ст. 130¹ КПК України);
- право на оскарження судового рішення в частині, що стосується його інтересів, під час розв'язання питання виплати йому винагороди як викривачу (п. 9³ ч. 1 ст. 393 КПК України).

Наразі не до кінця врегульоване право оскарження бездіяльності слідчого, дізнавача щодо повідомлення уповноваженого органу про початок досудового розслідування за участю викривача, яке лише опосередковано впливає з положень п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України та п. 2 ч. 9 ст. 214 КПК України. Як зазначає В. В. Михайленко, «якщо ж особі не вручена така копія, це може свідчити про те, що відповідний уповноважений суб'єкт не вважає її викривачем. Окремого процесуального рішення про визнання особи викривачем або про відмову у визнанні викривачем закон не вимагає» [31, с. 304]. На мою думку, така нечіткість у законі породжує ще одну сіру зону щодо статусу та прав викривачів, адже без чіткості в питанні набуття статусу викривача в кримінально-процесуальному плані він не може бути впевненим, що захищений і користується тими правами, які в нього є за наявності статусу викривача в кримінальному провадженні. У такому разі ч. 9 ст. 214 КПК України було б доцільно доповнити пунктом, який вимагав би від уповноважених осіб інформувати особу, якщо за її заявою розпочато кримінальне провадження, але орган досудового розслідування не наділяє її статусом викривача, а надає статус заявника. Окрім цього, ще однією гарантією в такому випадку могло б стати закріплення права викривача (або ж заявника) оскаржити рішення органу досудового розслідування не надавати йому статус викривача.

Вказуючи на недоліки як профільного, так і кримінально-процесуального законодавства у сфері викривачів корупції, зауважимо, що виправлення законодавства або ж навіть створення профільного закону можливе з огляду на міжнародний досвід, про який було згадано раніше. Наразі існують певні усталені практики, якісне використання та імплементація в національне законодавство яких сприяє належному забезпеченню прав викривачів.

«Зокрема, серед надійних гарантій захисту викривачів є:

- *гарантування анонімності особам, які повідомляють про правопорушення в установі, організації;*
- *створення надійних каналів, через які викривачі можуть робити розкриття;*
- *створення спеціального досудового механізму щодо захисту прав викривачів;*
- *гарантування захисту від репресій на робочому місці;*
- *звільнення від юридичної відповідальності за розкриття інформації;*
- *встановлення права повідомляти суспільно необхідну інформацію в ЗМІ, неурядовим організаціям, у парламентські комітети чи комісії та ін.;*
- *встановлення соціальних гарантій у разі звільнення;*
- *матеріальна винагорода та ін.» [33, с. 6].*

Варто сказати, що в Україні визнаються проблеми у функціонуванні інституту викривачів, що підтверджується формулюванням певних положень у Законі України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки», що набрав чинності 10 липня 2022 року, де, серед іншого, згадано відсутність необхідних знань для належного повідомлення про випадки корупції, суб'єктів, уповноважених їх розглядати, а також механізму ефективного розгляду таких повідомлень і

той факт, що захист викривачів не здійснюється належним чином через недостатню інституційну спроможність уповноважених на це органів і недоліки в законодавчому регулюванні [37].

3.2. Роль САП і ВАКС під час досудового розслідування корупційних правопорушень

Досудове розслідування корупційних злочинів, як і розслідування будь-яких інших злочинів в Україні, неможливе лише за участі органу досудового розслідування, у нашому випадку НАБУ. Це складний процес, який передбачає також участь прокурорів САП і слідчих суддів ВАКС. Разом ці органи формують цілісну систему боротьби з корупцією, де кожен з них наділений певними повноваженнями, таким чином утворюючи умовну систему стримувань і противаг у досудовому розслідуванні для забезпечення якісного, неупередженого розслідування з дотриманням прав людини та стандартів досудового розслідування.

Розкриваючи тему інших органів, що беруть участь у досудовому розслідуванні поряд з НАБУ, розпочнемо з прокурорів САП, підслідності САП, повноважень прокурорів і можливих проявів конфліктів та дублювання повноважень прокурорів і детективів. Загалом САП є самостійним структурним підрозділом у складі Офісу Генерального прокурора [38, ст. 8]. Завдання прокурора на цьому етапі — забезпечення оперативного реагування на будь-які факти вчинення кримінальних правопорушень у межах процедур кримінального провадження, встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, з метою подальшого притягнення її до кримінальної відповідальності [42, с. 98].

Прокурори САП здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, а також представництво в суді в провадженнях, розслідування в яких здійснює НАБУ [38, ст. 8]. З цього можна зробити висновок, що підслідність НАБУ визначає, у яких саме справах САП здійснює свої повноваження. Водночас зауважимо, що прокурори САП також можуть впливати на питання віднесення до підслідності НАБУ того чи іншого кримінального правопорушення, без обов'язкового точного виконання норм КПК України про визначення підслідності за НАБУ. У такому випадку обов'язковою передумовою для процесуального рішення є, по-перше, вчинення злочину, який передбачено абз. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України, по-друге, наявність того факту, що відповідним злочином було заподіяно або могло бути заподіяно тяжкі наслідки охоронюваним законом свободам та інтересам фізичної або юридичної особи, а також державним чи суспільним інтересам. У цьому випадку під тяжкими наслідками слід розуміти заподіяння шкоди життєво важливим інтересам суспільства та держави, зокрема державному суверенітету, територіальній цілісності України, реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків трьох і більше осіб [1, ст. 216]. Для прокурорів САП існує й інша можливість змінити підслідність та віднести її до НАБУ. Якщо під час досудового розслідування буде виявлено інше кримінальне правопорушення, що вчинене особою (особами), щодо якої (яких) ведеться досудове розслідування, або іншою особою (особами), якщо вони пов'язані з кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою (особами), щодо якої (яких) ведеться досудове розслідування і які не підслідні НАБУ, прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, у разі неможливості виділення цих матеріалів в окреме провадження своєю постановою визначає підслідність усіх цих кримінальних правопорушень [1, ст. 216]. Важливо, що така норма доволі часто застосовується на

практиці, що підтверджують самі прокурори САП: «Якщо є розкрадання за ст. 191, що є нашою підслідністю, але із застосуванням фіктивних фірм (ст. 205 КК — ред.). За ст. 205 не наша підслідність, проте ми її визначаємо все-таки за детективом, оскільки це є злочин, пов'язаний із розкраданням, бо через ту фірму кошти виводились. Приватні підприємці, які скоїли злочин по 205-й, вони є маленький ланцюжок у тому всьому витку. Але для того, щоб довести вину основного фігуранта, нам потрібно буде використати їх покази» [43, с. 22].

У контексті повноважень і завдань, що покладаються на САП, окрім визначених у Законі України «Про прокуратуру», варто також згадати наказ Генерального прокурора від 5 березня 2020 року № 125 «Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора», що замінив попередній наказ від 12 квітня 2016 року № 149. У новому наказі перелік основних завдань і функцій САП дещо розширено, зокрема закріплені такі завдання:

- *«запобігання незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності та необґрунтованому застосуванню до неї заходів процесуального примусу, виконання вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення;*

- *забезпечення підозрюваним, обвинуваченим безоплатної правової допомоги у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України» [44].*

Також розширено пункт про представництво інтересів держави в суді та додано частину, яка закріплює за прокурорами представництво «у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави» [44]. З них лише третє завдання можна вважати справді новим для прокурорів САП, адже попередні, хоч і не були зазначені безпосередньо серед завдань САП, проте розкривалися в тексті наказу, що втратив чинність.

Незважаючи на різну природу функцій і їх законодавче розмежування, усе ж існують деякі колізії щодо повноважень САП як органу прокуратури та НАБУ як органу досудового розслідування. Відразу ж зазначимо, що колізія, описана далі, не є видовою саме для НАБУ та САП, а загальною для прокуратури та органів досудового розслідування. Так, відповідно до положень ст. 131¹ Конституції України прокуратура здійснює організацію досудового розслідування, тоді як КПК України покладає такий обов'язок на керівника органу досудового розслідування (ч. 1 ст. 39 КПК України). У цьому випадку можна сказати, що норми закріплені в Основному Законі переважають над КПК України через вищу юридичну силу, проте, як можна побачити в дослідженнях на цю тему, «внаслідок подібної неузгодженості повноважень на практиці виникають доволі серйозні протиріччя між прокуратурою та органом досудового розслідування, зокрема щодо визначення перспектив розслідування, планування тих чи інших слідчих та процесуальних дій, погодження процесуальних рішень та ін.» [43, с. 42]. Погоджуючись з авторами цитованого дослідження, можемо дійти висновку, що детективи повинні погоджувати й узгоджувати план заходів і дій щодо збирання доказів і проведення процесуальних дій з прокурором. Проте на практиці детектив має погоджувати свої дії з керівником відділу, у якому він працює, і, за даними, отриманими як від детективів НАБУ, так і прокурорів САП, «відсутність чітких стримуючих механізмів впливу таких керівників обумовлює наявність проблем, пов'язаних із двома напрямками підпорядкування детектива» [43, с. 43], «трапляються випадки, коли керівник органу досудового розслідування фактично повністю перебирає на себе повноваження, що мав би здійснювати прокурор як процесуальний керівник в частині організації та планування розслідування у конкретному кримінальному провадженні» [43, с. 43].

Безумовно, такий стан речей і наявний конфлікт інтересів не сприяє ефективному досудовому розслідуванню, одним з основних завдань якого є захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень. Можливим виходом з такої ситуації є закріплення на рівні КПК України меж обов'язків керівників органів досудового розслідування та прокурорів щодо організації процесу досудового розслідування, де на органи прокуратури було б доцільно покласти обов'язок загального погодження допустимості застосування тих чи інших засобів збирання доказів, тоді як за керівником органу досудового розслідування варто закріпити виключне право визначити порядковість застосування, час і місце таких засобів.

Саме на цьому етапі варто згадати, що попри відсутність законодавчого розмежування повноважень згаданих суб'єктів дані досліджень свідчать, що між НАБУ та САП існує певний меморандум, де закріплені елементи процесуальної співпраці, які відсутні в КПК України. Найкраще доцільність і прикладне значення документа ілюструють слова самих детективів НАБУ: «Насправді це дуже важливий документ для нас і для них, впорядковує дуже багато моментів. Особисто моя думка, що це необхідний і правильний новітній інструмент по взаємодії» [43, с. 40]. На підтвердження цих слів наведено приклад процесу узгодження обома сторонами тексту повідомлення про підозру. «Чинний КПК передбачає, що у разі складення повідомлення слідчим він має погодити його з прокурором. Однак кодекс не містить жодних вказівок щодо форми такого погодження, процедури направлення на погодження, термінів тощо. Наявність подібних правил дає змогу уникнути зловживань з боку прокурора у випадках, коли він відмовляється погоджувати повідомлення про підозру, не наводячи жодних аргументів» [43, с. 41].

Погоджуючись з думкою, що державний механізм протидії корупції в Україні є цілісною та узгодженою системою суб'єктів протидії корупції, кожен з яких виконує конкретні, визначені чинним законодавством

завдання та функції з розслідування, судового обвинувачення та безпосереднього вчинення правосуддя щодо осіб, які вчинили корупційне правопорушення [46, с. 252], також скажемо, що роль суду, зокрема ВАКС, не обмежується вчиненням правосуддя та розглядом справ по суті. Важливою функцією суду на стадії досудового розслідування є судовий контроль, що має вирішальне значення для дотримання прав людини та принципу верховенства права. Забезпечення цих прав під час досудового розслідування вимагає нейтрального арбітра, і цю роль виконують слідчі судді. Вони роблять це, забезпечуючи дотримання верховенства права та основоположних прав людини під час досудового розслідування. Саме суд виступає гарантом конституційних прав і свобод особи, а також захисником законних інтересів учасників кримінального процесу, забезпечує додержання законності під час розгляду питань про застосування до осіб заходів кримінально-процесуального характеру, що можуть обмежувати їхні законні права, такі як проведення обшуку, обрання запобіжного заходу, примусове відбирання біологічних зразків тощо [47, с. 77].

Такі науковці, як Ж. В. Удовенко та В. І. Галаган, визначають судовий контроль як певну систему заходів, що спрямовані на недопущення обмеження права на правосуддя та права на судовий захист під час кримінального провадження, метою якого є захист конституційних прав і свобод громадян у межах кримінального провадження, неприпустимість їх обмеження інакше, ніж у порядку, передбаченому Конституцією України та КПК України [47, с. 78]. Подібну думку висловлює також Д. П. Кисленко, визначаючи судовий контроль як діяльність суду в досудових стадіях кримінального процесу, що передбачена Конституцією та КПК України, яка реалізується ним у встановленій процесуальній формі й спрямована на гарантування законності та обґрунтованості процесуальних дій і рішень органу дізнання,

слідчого та прокурора і має на меті захист та охорону прав і свобод особи. На думку науковця, така діяльність суду проявляється у виді надання судом дозволу на тимчасове обмеження конституційних прав і свобод особи (попередній судовий контроль) і розгляду скарг на деякі процесуальні дії та рішення органу дізнання, слідчого, прокурора (подальший судовий контроль) [48, с. 11]. Безпосереднього законодавчого визначення та закріплення терміну та поняття судового контролю КПК України не наводить, проте, на мою думку, таке закріплення не є необхідним, адже сутність судового контролю випливає з конституційних і закріплених КПК України принципів і засад судочинства, реалізуючи які, слідчий суддя здійснює судовий контроль за дотриманням прав і свобод людини на етапі досудового розслідування.

3.3. Міжнародне співробітництво під час розслідування корупційних злочинів

Розкриваючи тему міжнародного співробітництва під час розслідування корупційних злочинів, почнемо з актуальності цього засобу збирання доказів. Наприклад, у Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року, наразі ратифікованій Україною, сказано, що «корупція не є локальною проблемою, а перетворилася на транснаціональне явище, яке впливає на суспільства й економіки всіх країн, що зумовлює винятково важливе значення міжнародного співробітництва в галузі запобігання корупції» [23]. Окрім цього, у Конвенції зазначено, що заохочення, сприяння та підтримка міжнародного співробітництва й технічної допомоги, зокрема в галузі боротьби з корупцією, є важливою ціллю Конвенції та країн-підписантів [23].

Оскільки однією з визначальних рис корупційних злочинів є транскордонний характер, що проявляється, зокрема, у залученні до різних

стадій злочину нерезидентів України, використанні офшорних банківських рахунків, компаній з місцем реєстрації та/або діяльності поза територією України тощо, важливо ефективно залучати допомогу іноземних слідчих органів. Такої думки дотримуються й науковці, які досліджували цю тематику. Зокрема, Л. І. Сопільник, Р. Я. Заяць, Р. Л. Сопільник зазначають, що «вчинення корупційних злочинів у багатьох випадках характеризується наявністю міжнародних зв'язків, й забезпечити їх ефективне розслідування без застосування заходів міжнародного співробітництва — неможливо» [24].

Сама міжнародна співпраця під час кримінального процесу полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом:

- *«вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, тобто проведення певними компетентними органами іноземної держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, що здійснюється в нашому випадку детективами НАБУ;*
- *видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;*
- *тимчасової передачі осіб, тобто видача особи (на певний строк), що має стосунок до певного досудового розслідування, яка відбуває покарання на території іноземної держави, Україні для проведення процесуальних дій з її участю та притягнення до кримінальної відповідальності, що зазвичай здійснюється з метою запобігання закінченню строків давності або втраті доказів у кримінальному провадженні;*
- *переїняття кримінального переслідування, тобто здійснення досудового розслідування повноважними іноземними слідчими органами на території їх держав, для притягнення осіб до відповідальності за здійснення злочинів вчинених на території України;*
- *передачі засуджених осіб;*

- *виконання вироків»* [1, ст. 542].

У процесі задіяні два суб'єкти — сторона-запитувач і запитувана сторона. Перший суб'єкт — та сторона, компетентний орган якої звертається із запитом, друга — та, до компетентного органу якої направляється запит. Важливо додати, що на стадії досудового розслідування від імені України по допомогу органи досудового розслідування не звертаються безпосередньо (окрім НАБУ). Відповідно до ст. 545 КПК України саме Офіс Генерального прокурора звертається із запитом про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні під час досудового розслідування, окрім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ [1, ст. 545].

На мою думку, надання незалежності НАБУ в цій сфері — додатковий важіль, який може підвищити ефективність досудового розслідування, адже в тому, що детективи НАБУ самостійно направляють запити до міжнародних та іноземних органів, існує багато переваг, зокрема економія часу, що під час розслідування корупційних злочинів може відігравати важливу роль, а також те, що з обставинами та матеріалами справи ознайомлене те саме коло осіб, які здійснюють розслідування. З огляду на значущість справ і суб'єктну ознаку це дозволяє пришвидшити процес розслідування злочинів, підслідних НАБУ, і запобігти небажаним витокам інформації.

Важливою проблемою, на якій варто зупинитися і на якій наголошують науковці, є значні обсяги запитуваних процесуальних дій. Зокрема, вони вказують на те, що інколи необґрунтоване збільшення кількості запитуваних процесуальних документів тягне за собою збільшення часу, упродовж якого іноземні слідчі органи здійснюють підготовку запитуваних процесуальних документів [24]. На мою думку, це може призводити до затримок у досудовому розслідуванні злочинів, що

своєю чергою може спричинити сплив терміну давності, після закінчення якого кримінальне провадження не може бути продовжене. Практичною рекомендацією для детективів НАБУ в цьому випадку може бути усвідомлення важливості формування запитів лише в межах справді важливих для розслідування процесуальних документів.

Здійснення ефективного міжнародного співробітництва тоді, коли певні грошові кошти переказуються на рахунок закордонної банківської установи. Тоді заходи міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні актуально застосовувати для одержання даних про зарахування на конкретний рахунок грошових коштів, особу, якій цей рахунок належить, рух грошових коштів по цьому рахунку, накладення на нього арешту [10, с. 153]. У такому разі важливо надати вичерпну інформацію, за допомогою якої іноземні слідчі органи можуть підготувати інформацію про факти руху коштів через рахунки, підконтрольні особі, що підозрюється у вчиненні корупційного злочину.

Важливим аспектом видачі та тимчасової передачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, є дотримання прав осіб, щодо яких можуть застосовуватися такі заходи. Однією з можливих гарантій дотримання прав таких осіб є потреба дотримання передбаченого законом і міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, порядку проведення процесуальних дій під час надання міжнародної правової допомоги, про що у своїй монографії зазначає В. В. Зуєв [25, с. 64]. Однією з важливих форм дотримання порядку процесуальних дій є те, що процесуальні дії повинні бути оформлені у вигляді процесуального документа. Якщо правила не дотримані, то отримані фактичні дані можуть втратити доказову вагу. Існують встановлені порядки проведення процесуальних дій, зокрема тих, що стосуються міжнародної правової допомоги, яких детектив повинен дотримуватися під час ведення кримінального провадження [25, с. 68].

Ще один важливий аспект, про який ідеться, зокрема, у ст. 3 Європейської конвенції про видачу правопорушників, — «видача не здійснюється, якщо правопорушення, у зв'язку з яким вона запитується, розглядається запитуваною стороною як політичне правопорушення або правопорушення, пов'язане з політичним правопорушенням» [26]. Подібне положення міститься також і в ст. 2 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, де зазначено, що в допомозі може бути відмовлено, якщо прохання про надання допомоги стосується правопорушення, яке, на думку запитуваної сторони, є політичним правопорушенням, правопорушенням, пов'язаним з політичним правопорушенням, або податковим правопорушенням [27]. Саме тому органи досудового розслідування мають бути обережними в заявах про таких осіб і не порушувати їхні права, зокрема не робити заяв про винуватість осіб без наявного судового вироку в справі, оскільки такі заяви можуть бути розцінені іноземними судами як наявність ознак політичного переслідування. Подібної позиції дотримуються й науковці. Зокрема, Ю. М. Черноус, підсумовуючи такі ризики, зазначила, що «виходячи із характеристики корупційної злочинності, наявності зв'язків підозрюваних осіб в політичних колах, корисливої спрямованості злочинних дій та фінансових зловживань, норми законодавства можуть використовуватися на користь корупціонерів» [28, с. 120].

Окрім важливих аспектів, про які вже було згадано в цьому підрозділі, на мою думку, необхідно акцентувати й на вдосконаленні міжнародного співробітництва України з іншими державами в галузі боротьби з корупцією. З цією тезою погоджуються науковці, які досліджували питання міжнародного співробітництва під час розслідування злочинів. Зокрема, В. Є. Бондар в одній зі своїх статей наводить доволі широкий перелік заходів, які, на його думку, можуть покращити міжнародну співпрацю в цій галузі. Деякі з них загальні, тоді

як інші спрямовані на практичне застосування. До останніх слід віднести пропозицію визначити порядок обміну оперативною інформацією, у тому числі й такою, що має обмежений доступ; передбачити в КПК України порядок і розробити типові процедури проведення слідчих дій на території інших держав й узгодити їх з іншими учасниками міжнародної взаємодії [29, с. 218]. Щодо другої наведеної рекомендації, то не можемо погодитися із закріпленням такого порядку й типових процедур у КПК України. На мою думку, це потрібно робити на рівні підзаконних актів, щоб уникнути надмірної зарегульованості кримінального процесу. Внесення змін до КПК України вимагає залучення законодавчої гілки влади, що може спричинити затягування. Окрім цього, загальні принципи, закріплені в КПК України, зокрема ст. 548 та ст. 549, регулюють засади запиту про міжнародне співробітництво аспекти зберігання та передання речових доказів і документів.

Ще одним можливим заходом, про який В. Є. Бондар не згадав у своїй статті, є вдосконалення методів обміну інформацією між органами правопорядку, що займаються розслідуванням корупційних злочинів. Це може бути зроблено шляхом використання сучасних технологій, таких як системи електронного документообігу, захищені мережі зв'язку тощо. Зокрема, це зумовлено тим, що в низці випадків застосування міжнародної співпраці необхідне в стислі строки, для оперативного здійснення досудового розслідування.

Підсумовуючи, зазначимо, що викривачі корупції в Україні на цьому етапі можуть стикатися з певними процесуальними проблемами щодо свого статусу та прав. Зокрема, не до кінця узгоджений між Законом України «Про запобігання корупції» та КПК України статус викривача. Законодавча визначеність прав та умов набуття статусу викривача для осіб, що здійснюють таку діяльність, є важливою, адже це забезпечить їх

правову впевненість і захист прав. Такі особи могли б знати повною мірою свої права та обов'язки в межах кримінального процесу, а також які процедури та правила, будуть застосовуватися до них. Окрім цього, законодавча визначеність умов набуття статусу та подальших прав викривачів необхідна для забезпечення законності кримінального процесу. Звісно, цей закон має декларативний характер і лише вказує на деякі наявні проблеми й покладає відповідальність на деякі органи державної влади щодо його виконання, проте визнання та підсвічування проблем — один з важливих елементів їх майбутнього розв'язання.

Стадія досудового розслідування покликана зібрати достатню кількість доказів вчинення певного злочину, які в майбутньому будуть розглянуті та оцінені судом. Проте під час збирання доказів можуть бути порушені деякі права людини, зокрема такі, як невтручання в приватне життя, право свободи пересування, право на таємницю листування тощо. Щоб такі обмеження були пропорційними та виправданими, на допомогу органам досудового розслідування (НАБУ) приходять інші суб'єкти, такі як прокурори САП і слідчі судді ВАКС, одним з основних завдань яких є контроль за дотриманням прав людини на стадії досудового розслідування, щоб досудове розслідування проходило з дотриманням принципу законності.

Міжнародне співробітництво відіграє важливу роль у боротьбі з корупцією, оскільки дозволяє залучити більше ресурсів і знань для ефективного розслідування та притягнення винних до відповідальності. Ефективне розслідування корупційних злочинів, особливо тих, що набувають транскордонного характеру, неможливе без застосування міжнародної співпраці. Потрібно приділяти увагу дотриманню процесуальних вимог до такої співпраці для допустимості доказів, отриманих у її результаті, а також покращенню міжнародної співпраці. Це необхідні та складні заходи з погляду процесуальних та

організаційно-тактичних аспектів, які потребують значних зусиль, проте водночас націлені на досягнення високих результатів і збільшення ефективності досудового розслідування корупційних злочинів загалом.

ВИСНОВКИ

У межах українського кримінального процесу підслідність корупційних кримінальних правопорушень розділено між трьома органами досудового розслідування — НАБУ, ДБР, НПУ. Такий розподіл базується на нормах КПК України й достатньо зрозумілий, що дозволяє уникати колізій і суперечностей щодо того, який орган уповноважений розслідувати те чи інше корупційне кримінальне правопорушення.

У науковій літературі можна знайти розподіл корупційних злочинів на види. Зауважимо, що він не є законодавчо закріпленим, а базується на схожих елементах корупційних злочинів і полегшує розуміння особливостей кожної групи корупційних злочинів. При цьому деякі науковці вважають помилковим віднесення злочину, передбаченого ст. 210 КК України, до корупційних. На мою думку, діяння, передбачені диспозицією згаданої статті, можна вважати корупційним злочином завдяки поєднанню певних факторів. Попри формальну легітимність правочину, відповідно до якого кошти будуть передані (з огляду на форми об'єктивної сторони цього злочину), особа, що здійснить таке виділення коштів, не матиме на цю дію належних повноважень або ж сума, у якій буде здійснено виділення, буде перевищувати ту, що передбачена бюджетом. Водночас ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» у визначенні корупції передбачає отримання неправомірної вигоди не лише для особи, що безпосередньо вчиняє злочин, а й для третіх осіб. З огляду саме на протиправність виділення таких коштів, на моє переконання, їх варто вважати неправомірною вигодою відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», а отже, і злочин, передбачений ст. 210 КК України, також доцільно вважати корупційним.

На підставі опрацьованого під час дослідження матеріалу доходимо висновку, що за допомогою різних засобів збирання доказів органами

досудового розслідування можна досягти необхідних цілей кримінального процесу під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. На моє переконання, досягнення успішного результату розслідування можливе в разі поєднання детективами під час досудового розслідування процесуальних вимог до застосування таких засобів, розуміння призначення тих чи інших слідчих дій, усвідомлення, на здобуття яких результатів ці дії направлені, та обрання тих дій, що можуть допомогти підтвердити або спростувати певну інформацію за найкоротший термін. При цьому важливі не лише обрані засоби збирання доказів, а й порядок їх застосування. З огляду на практику роботи детективів, наведена далі послідовність у більшості випадків є такою, що дозволяє найкращим чином провести розслідування. Перший етап — проведення НСРД. Оскільки відомості про факт і методи їх проведення не підлягають розголошенню, доцільно починати розслідування із цих засобів збирання доказів, адже в такому разі підозрювана особа може не здогадуватися про те, що ведеться слідство, і не приховувати можливі докази вчинення нею злочину. Наступний можливий етап розслідування — витребування і вилучення документів та інших речових доказів для дослідження інформації, що в них міститься. Саме після цих дій варто вдатися до допитів, щоб детектив мав ту доказову базу, яка за своїм змістом, можливо, спонукатиме підозрювану особу сприяти слідству або ж зізнатися в скоєнні злочину, якщо він відбувся. На мою думку, допит вимагає від детектива не лише забезпечення процесуальної відповідності КПК України, а й низки тактичних і психологічних прийомів, що можуть дозволити отримати більше інформації від сторони кримінального провадження, не порушуючи її законних прав і свобод. Також варто мати на увазі той факт, що попри спільні риси, притаманні корупційним злочинам, кожен склад злочину вимагає унікального поєднання та порядку застосування СРД, НСРД,

дослідження документів як доказів, інформації, яку можна здобути під час допиту.

Звернемо увагу на відмінність формулювань ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та ст. 93 КПК України. У ст. 17 зазначено, що детективи мають право на витребування інформації, тоді як у ст. 93 сказано про можливість витребування документів. Така розбіжність зумовлює певні складнощі в застосуванні детективами НАБУ інформації та документів у порядку ст. 17. Це підтверджується судовою практикою. На моє переконання, логічним усуненням такої колізії є внесення змін до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України». Варто внести зміни саме до цього закону, оскільки поняття документа загальне, а у випадку витребування лише інформації фізична чи юридична особа, у якої таку інформацію витребують, може надати частину документа або відповідь на запит, тоді як у межах досудового розслідування інколи важливо дослідити саме документ, оскільки його різні частини можуть бути важливими для розслідування.

Питання інституту викривачів корупції віднедавна з'явилося в українському правовому полі, що, безсумнівно, покращує можливості досудового розслідування корупційних і пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень. Водночас наразі існують процесуальні проблеми, пов'язані зі статусом та відповідно правами викривачів корупції. Наприклад, невідповідність поняття викривача в Законі України «Про запобігання корупції» та КПК України може створювати правові невизначеності та порушувати права осіб, які здійснюють таку діяльність. КПК України не передбачає поширення статусу викривача корупції на особу, що здійснила дії з викривання корупції не до органу досудового розслідування, а, наприклад, НАЗК. Окрім того, КПК України передбачає поширення статусу викривача лише на особу, що викрила злочин, пов'язаний з корупцією, що, на мою думку, негативно впливає на права

осіб, які викривають корупцію. Виходом з такої ситуації може бути внесення змін до КПК України, які закріплять ширше поняття викривача, що дозволить забезпечити їм правову захищеність у межах кримінального процесу. Окрім того, визначення умов набуття статусу та подальших прав викривачів необхідне для забезпечення законності.

Загалом метою стадії досудового розслідування є збір достатньої кількості доказів для підтвердження вчинення злочину, які в майбутньому будуть розглянуті судом. Для забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження під час збирання доказів прокурори САП і слідчі судді ВАКС виступають додатковими гарантами цих прав. Одним з головних завдань цих суб'єктів є контроль за дотриманням прав людини на стадії досудового розслідування, щоб забезпечити дотримання принципу законності.

На мою думку, можна назвати перевагою те, що НАБУ самостійно здійснює міжнародну співпрацю в справах, які воно розслідує, на відміну від інших органів досудового розслідування. Це дозволяє заощадити час, що під час розслідування корупційних злочинів може відігравати важливу роль; окрім того, з обставинами та матеріалами справи ознайомлене те саме коло осіб, які й здійснюють розслідування. З огляду на значущість справ та суб'єктну ознаку це дозволяє пришвидшити процес розслідування злочинів, підслідних НАБУ, і запобігти небажаним витокам інформації.

Підсумовуючи, зазначимо, що злочинність, зокрема корупційна, є динамічним явищем, а отже, дослідження питань, висвітлених у цій роботі, потрібно продовжувати. Саме достатній науковий аналіз у поєднанні з подальшим законодавчим закріпленням корупційних злочинів, злочинів, пов'язаних з корупцією, засобів збирання доказів при розслідуванні таких злочинів, методів розслідування буде розумною реакцією на розвиток і нові прояви корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
4. Деркач С., Карпова О., Леончук О., Луцик В. Щодо роботи з викривачами для уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції: практичний посібник. Київ, 2021. 116 с. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/Guide-final.pdf>
5. Задоя К. Висновок щодо узгодженості між собою положень кримінального кодексу України, Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення в аспекті кримінальної відповідальності за корупційні злочини / за заг. ред. М. І. Хавронюка, 2019. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/1571912209cplr.-coherence-of-legislation.pdf>
6. Науково-практичний коментар до статті 210 Кримінального кодексу України від 25 липня 2015 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004720?an=2>
7. Кисельова О. І. Звільнення з державної служби як міра протидії корупції. *Держава та регіони*. 2018. № 1 (59). С. 89–94.

8. Маршуба М. О. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан та основні стратегії протидії. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 31. С. 123–134.

9. Сердюк А. Місце аудіо-, відеоконтролю особи та аудіо-, відеоконтролю місця у системі негласних слідчих (розшукових) дій. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. Т. 10. С. 161–167.

10. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавронюка. К. : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

11. Пчеліна О. В. Тактичні операції під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 290–294.

12. Гора І. В. Експертне забезпечення досудового розслідування корупційних злочинів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13, 1 (35). С. 47–50.

13. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 47. Ст. 2051.

14. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

15. Постанова Київського апеляційного суду від 19 лютого 2020 року в справі № 761/17100/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/89824237?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03&_ga=2.205440982.712474963.1653843236-1058437109.1653742968

16. Постанова Шевченківського районного суду м. Києва від 4 липня 2018 року в справі № 761/22970/18. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/75108069?utm_source=jurliga.ligazakon.net

on.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03&_ga=2.3657462.712474963.1653843236-1058437109.1653742968

17. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 року № 996-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 40. Ст. 365.

18. Халін О. В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 244 с.

19. Гресь Ю. О. Допит: визначення тактичного та технологічного аспектів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. Юриспруденція. 2016. Вип. 20. С. 156–159.

20. Кимлик Н. В. Тактичні прийоми розслідування злочинних корупційних діянь за новим КПК України. *Європейські перспективи*. 2012. № 4(1). С. 142–146.

21. Індекс сприйняття корупції–2021. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2021/>

22. Пунда О. О. Особливості початкового етапу розслідування кримінальних проваджень за фактами прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. Право. Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 114–118.

23. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року (підписана від імені України 11 грудня 2003 року, ратифікована 18 жовтня 2006 року, набрала чинності для України 1 січня 2010 року). *Офіційний вісник України*. 2010. № 10. С. 506.

24. Сопільник Л. І., Заяць Р. Я., Сопільник Р. Л. Деякі аспекти міжнародного співробітництва під час розслідування корупційних злочинів. URL: <https://zenodo.org/record/4433057#.ZE0B7HZBy3A>

25. Зуєв В. В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2017. 204 с.

26. Європейська конвенція про видачу правопорушників (підписана від імені України 13 грудня 1957 року, ратифікована 16 січня 1998 року). *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. С. 324.

27. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах (підписана від імені України 29 травня 1997 року, ратифікована 16 січня 1998 року, набрала чинності для України 9 червня 1998 року). *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. С. 345.

28. Черноус Ю. М. Актуальні питання міжнародного співробітництва під час розслідування корупційних злочинів. *Імплементация європейських стандартів запобігання корупції в Україні*. 2019. С. 119–120 URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/13843>

29. Боднар В. Є. Удосконалення міжнародного співробітництва під час виявлення та розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 209–219.

30. Vaughn R. The Successes and Failures of Whistleblower Laws. Cheltenham, UK : Edward Elgar, 2012. 368 p.

31. Михайленко В. В. Викривач у кримінальному провадженні: прогалини процесуального статусу. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2021. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/antikoruptsia/2021/materialy_konf_korup_0812_21.pdf#page=303

32. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції: Закон України від 17 жовтня 2019 року № 198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20#Text>

33. Правовий захист викривачів / за заг. редакцією Нестеренко О. В., Шостко О. Ю. Харків : ТОВ «Видавництво “Права людини”», 2016. 94 с.

34. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (підписана від імені України 27 січня 1999 року, ратифікована 18 жовтня 2006 року, дата набрання чинності для України 1 березня 2010 року). *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 47–48.

35. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ратифікована Верховною Радою України Законом України від 16 березня 2005 року № 2476-IV). *Відомості Верховної Ради*. 2005. № 16. С. 266.

36. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про запобігання корупції” щодо викривачів корупції». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1010&skl=10

37. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки : Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>

38. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 27.02.2023)

39. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

40. Татаренко Г. В., Мезеря О. А., Татаренко І. В. Реформа інституту викривачів корупції в Україні: довгоочікувані зміни чи імітація прогресу. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2020. № 1. С. 127–142.

41. Ковальчук І. С. Повноваження Спеціалізованої антикорупційної прокуратури як відокремленого структурного підрозділу в системі органів прокуратури. Творчий шлях вченого: до 80-річчя професора В. В. Долежана

: матер. кругл. столу / відп. ред. Н. М. Бакаянова ; уклад.: І. О. Кісліцина, М. О. Деменчук, С. І. Єленич ; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Юридична література, 2018. С. 124–126.

42. Лапкін А. В. Роль прокурора на початковому етапі кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. № 34. С. 91–101.

43. Прокурор: керує? контролює? наглядає? розслідує? Роль процесуального керівника — прокурора спеціалізованої антикорупційної прокуратури на досудовій стадії процесу : звіт за результатами дослідження / Белоусов Ю., Венгер В., Орлеан А., Яворська В. ; Міжнародний фонд «Відродження». Київ : [б. в.], 2018. 141 с.

44. Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора : наказ Офісу Генерального прокурора від 5 березня 2020 року № 125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20#Text> (дата звернення: 12.03.2023)

45. Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України : наказ Генеральної прокуратури України від 12 квітня 2016 року № 149. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149900-16#Text>

46. Миргород-Карпова В. В., Мурач Д. В. Місце і роль вищого антикорупційного суду України в державному механізмі протидії корупції. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. 1(97). С. 246–257.

47. Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Роль суду в забезпеченні прав особи під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти* : матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції. Ірпінь, 2019. URL:
<http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17775>

48. Кисленко Д. П. Судовий контроль під час розслідування злочинів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 2012.

49. Роль слідчого судді у кримінальному провадженні : звіт за результатами дослідження / Белоусов Ю., Венгер В., Орлеан А., Крапивін Є., Шапутько С., Яворська В. ; за заг. ред. Белоусова Ю. Київ, 2020. 252 с.